

EGY MÉLTATLANUL ELFELEJTETT TÖRZSFŐI SÍR RÉGÉSZETI ADATOK EGYIK HONFOGLALÓ TÖRZSÜNK ÉS ANNAK TÖRZSFŐNÖKE TEMETKEZÉSÉHEZ*

A történettudományban vannak olyan kérdések, problémák, melyek időről időre a figyelem középpontjába kerülnek. Ilyen például a törzsek megléte a honfoglalás és a Kárpát-medencei megtelepedés idején, illetve az, hogy miképpen is, milyen keretek között foglaltak területet Árpád magyarjai 894/895–900 táján.

A probléma megoldásában részt vállaló tudományterületek kutatói különféleképpen válaszoltak erre a felvetésre. Ha áttekintjük a történeti irodalmat, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy ahány kutató foglalkozott a témával, megközelítőleg annyiféle választ kaphatunk.¹ Ez talán abból is adódik, hogy többféle forrás felhasználásával válaszolhatjuk meg a felvetett problémát. A korabeli írott források, a nyelvi emlékek, a helynevek, a régészeti adatok mind-mind egy-egy válasz lehetőségét rejtik magukban. S akkor még a krónikairodalom ezerféle értelmezésének lehetőségéről nem is beszéltünk.

A Millecentenáriumi megemlékezés sorozat eseményei előtt nem is igen akadt régész, aki az említett problémával foglalkozott volna.² Ezen valójában nem is kell különösebben csodálkoznunk, ha figyelembe vesszük azt a történeti és régészeti körökben elterjedt véleményt, amely szerint bizonyos társadalom- és politika történeti problémák megválaszolására tudományágunk alkalmatlan.³

A gyakorta elhangzó időrendi, kronológiai bizonytalanságokra való hivatkozásokat már szinte nem is érdemes említeni.⁴ Pedig a régészeti emléanyagot mindig is igyekeztünk társadalmi kategóriákba sorolni.⁵

Az utóbbi évtizedekben elterjedt ún. „komplex vizsgálati módszer” szinte megkövetelte a tudományterületek eredményeinek egymásra épülését. Sajnos gyakran tapasztalhattuk azt, hogy egyféle „csemegézés” folyt ezek között. Egy-egy régész általában

azt használta föl, ami saját kutatásainak eredményeit megerősítette, s mindez igaz volt vica versa. Olyan régészeti eredmények kerültek a társtudományok kutatóinak „illusztrációs listájára”, ami erősítette az általuk használt források megbízhatóságát.

Ez a módszer megítélésünk szerint követhetetlen, módszertanilag tarthatatlan. Szerencsére úgy tűnik, kezdünk visszatérni arra az útra, mely ismételten előtérbe helyezi a különféle tudományterületek saját, belső módszereik által megfogalmazható eredményeinek elsődlegességét, s csak akkor fordulnak a társtudományok felé, ha ezek már kellőképpen kiállták a kritika próbáját. Ekkor sem célszerű azonban válogatni. Csupán akkor szabad megerősítésként hivatkozni egymás eredményeire, ha ezek egymástól függetlenül mutatnak ugyanabba az irányba, esetleg megegyeznek. Éppen ezért alapelveként Bálint Csanád alábbi gondolatait fogadjuk el: *„Meggyőződéseim szerint magyarázatnak, egy lelet értékelésének sosem egy másik körülmény vagy szempont figyelembevételéről, még kevésbé egy másik, általunk nem feltétlenül biztosan uralt tudományterület adatbázisából kiemelve, hanem mindig önmagából, a vizsgált tárgy belső összefüggéseiből (kiemelés tőlem ML.) kell fakadnia. A régészeti aprómunkát, a hovatovább elavultnak kikiáltott tipokronológiai elemzést tartom tehát elengedhetetlennek. Az interpretációk majd ezután következnek.”*⁶

Ugyanakkor nem tudunk azonosulni azzal a nézettel, amely szerint a régészet eredményei nem alkalmasak bizonyos politikatörténeti, vagy társadalomtörténeti kérdések megválaszolására. Ez az állítás mind történész, mind pedig régész körökben megfogalmazódott. A történészek körében ezt legpregnansabban Kristó Gyula képviselte. „A magyar állam megszületése” c. munkájában egy egész fejezet szól a „Régészeti leletek,

* Itt szeretnék köszönetet mondani Révész Lászlónak azokért a szakmai tanácsaiért, melyekkel dolgozatom megírását segítette. A fotókat Kozma Károly készítette, munkájáért ezúton is köszönetet mondok.

1 Csupán néhány példára hivatkozunk a történeti irodalomból: KARÁCSONY 1926, 16–20; MOÓR 1944; HÓMAN 1912; KRISTÓ 1980, 441–467; GYÖRFFY 1983, 34; BERTA 1989; TÓTH 1996; MAKK 2003, MAKK 2005.

2 Kimerítően egyedül Mesterházy Károly foglalkozott a kérdéssel. Ő azonban nem a törzseket, hanem a nemzetségeket, tartotta elsődlegesnek a letelepülésben. MESTERHÁZY 1980, 36–143.

3 KRISTÓ 1995, 167–182; BÁLINT 2006.

4 RÉVÉSZ 2006, 30–32.

5 SZŐKE 1962; RÉVÉSZ 1996.

6 BÁLINT 1994, 41.

mint történeti forrás” kérdésköréről.⁷ Majd pedig a Századok c. történeti folyóirat hasábjain olvasható könyvrecenziók (Révész László és Takács Miklós tanulmányai) megjelenése kapcsán ismétli meg álláspontját: „*Meg merem kockáztatni: a polémia alapvetően két ok miatt robbant ki. Egyrészt azért, mert kétségbe vontam bizonyos területeken a régészet illetékességét, másrészt pedig, mert bírálóim véleményétől gyökeresen eltérő megállapításokra jutottam számos fontos, a magyarság korai történetét alapjaiban érintő kérdésekben. (...) a régésznek be kell látnia, hogy más jellegű területeken (ide tartozik, pl. az állam is) a történészé a döntő szó.*”⁸ Kristó Gyula egy régész véleményével igyekszik a maga igazságát alátámasztani. Kristó Bálint Csanádra hivatkozik: „*(...) módszertanilag megkérdőjelezhető, hogy az anyagi kultúra régészeti nyomai alapján lehetséges-e megbízható történeti következtetéseket tenni. (...) A régészeti adatoknak mindenáron történő forrásként való kezelése oda vezetett, hogy minden létező adatnak a történelem rekonstrukcióját kell(ett) szolgálnia, tekintet nélkül az egyes tudományok szuverenitására és azok adatainak a történettudománnyal sokszor összekapcsolhatatlan voltára. Közép- és Kelet-Európában így értékelődtek messze tudományos információtartalmukon felül régészeti leletek, váltak történeti forrásokká, népeket megkülönböztető jegyekké, így születtek áltörténelmi elméletek, sőt áltörténelmek.*”⁹

Mindkét fenti álláspontot figyelembe véve – az első felől erős kétségeimet hangoztatva, a második tárgyszerűségét elfogadva, - dolgozatomban igyekszem valószínűsíteni azt, hogy a régészeti leletek, maga a régészet a saját, belső tipológiai és tipokronológiai szempontjait figyelembe vevő feldolgozásával alkalmas olyan történeti kérdések megválaszolására, mint például a megtelepedés törzsek szerinti rendje; egy-egy törzs belső tagozódása. Sőt, képes lehet olyan „történeti toposz” ismételt megvizsgálására is, mint a 10. századi magyarság sematikus megfogalmazott társadalmi rétegződésének (előkelők, középréteg, köznép) újragondolása.

EGY MÉLTATLANUL „ELFELEJTETT TÖRZSFŐI” LELET

Az 1960-as évek elején Kétpó-Szenttamáson az Állami Gazdaságterületén hibridüzemet építettek. A földmunkák során kerültek elő azok a honfoglalás kori leletek, melyek Kaposvári Gyula és Selmeczi László közreműködése révén kerültek a szolnoki Damjanich János Múzeumba.¹⁰

Magyar és német nyelveken megjelent közleményekből ismerkedhetett meg a kutatás a „szórványleletekkel”. Feltehetően éppen „szórvány” voltuk miatt irányult kevesebb figyelem ezekre a leletekre. Az egyetlen kivétel talán az ezüst csésze, melyet leginkább Fodor István közleményeiből ismerhetett meg a tudományos közvélemény.¹¹ (1. tábla)

Pedig, ha alaposabban szemügyre vesszük az előkerült leleteket, akkor a 10. századi magyar régészeti kultúra egyik leggazdagabb tárgye gyűjtésének képe bontakozik ki a kutatók előtt. A tárgyakat Selmeczi László (miután azok egységét, összetartozását előzőleg meggyőzően igazolta) két férfi és egy női sírra osztotta. Az egyik férfi sír mellékletei közé tartozott az ezüst csésze és az arany öv (2. tábla). A másikba az oroszlános csat, valamint az öntött aranyozott ezüst övgarnitúra (3. tábla). Bármelyikhez tartozhatott a szablya, a tarsoly függeszűszijának vereteként is értelmezhető rozetta, az öntött szíjelosztó és az átfűrt ezüst lemezek. A női sírhoz sorolható a karperec, és az ovális, egyik végükön kihegyesedő, „levél alakú” ezüst veretek. A két darab kisméretű, mélyített ötszög alakú rozettában plasztikus pontkörrel díszített, aranyozott ezüst veret egyaránt előfordul mind férfi, mind női sírokban. Révész László Kétpón - Selmeczivel ellentétben – csupán egyetlen sírral számol.¹² Magam egy, esetleg két sír elpusztulását tételezem fel. Bármelyik álláspont legyen is igaz, az egyes tárgye gyűjtések meghatározása nagyon valószínűnek tűnik.

Az egyik övet préselt aranyveretek díszítették. Az övveretek jellegéből adódóan ez az öv textilöv volt. Ezt nem csupán a felvarrássra szolgáló piciny lyukak alapján állíthatjuk, hanem az alapján is, hogy a veretek peremeit finoman visszaütögették, ezzel is a felerősítés biztonságát növelve. Egy ilyen technikai megoldás csakis finom anyag esetében képzelhető el, tehát az öv anyaga textília – feltehetőleg selyem – lehetett. Különösen jól érzékelhető ez az arany szíjvég hátoldalt tanulmányozva.

Ezen felerősítési móddal ellentétben nittszegekkel rögzítették a bőrvözhöz az öntött aranyozott ezüst övvereteket. Igaz ez az övgarnitúrára és a lószerszám díszekre egyaránt.

Az aranyveretekkel díszített öv nem lehetett fegyveröv, hanem egy olyan előkelőséget, rangot jelentő tárgye gyűjtés, amely viselőjének megkülönböztetett helyét jelölte a korabeli hierarchiában. Nem a mindennapok, hanem a különleges alkalmak viseleti tárgya volt.

7 KRISTÓ 1995, 167–181.

8 KRISTÓ 1997, 264.

9 BÁLINT 1994/a, 790–791.

10 SELMECZI 1980, 251; SELMECZI 1981, 9.

11 FODOR 1975, 71–72. kép; FODOR 1977, 1119; FODOR 2005, 13 és 2. kép.

12 SELMECZI 1980, 257–258.; SELMECZI 1981, 14–15; RÉVÉSZ 1996, 124, 553. jegyzet.

Éppen ellenkező funkciót tölthetett be az öntött aranyozott ezüst veretekkel ékesített bőrv. Ez alkalmas volt a mindennapos viseletre is. Vastagsága megegyezik (1-2 mm) a ma is használatos katonai bőrvök vastagságával (Állításunkat a nittszegek vizsgálata alapozta meg!). Ezt az övet zárta az oroszlanos bronzcsat, s az övön viselhette az előkelő úr a szablját, tegezét, tarsolyát (?).

Talán az sem véletlen, hogy egy ilyen típusú bronzcsattal zárult a fegyveröv, még akkor sem, ha mi most pontosan tudjuk több kutató átfogó elemzése után,¹³ hogy egy bizánci „tömégáruról” van szó. Ez azonban akkor a magyarok között egyáltalán nem tűnhetett „tömégárúnak”, SÓT! El kell fogadnunk Selmeczi László érvekkel kitűnően alátámasztott gondolatmenetét, – ami valójában Györffy György érvrendszerén alapul – arról, hogy az oroszlant ábrázoló csattal záruló, aranyozott ezüst veretekkel gazdagon díszített öv már messziről elárulhatta viselőjének származását. Pontosán ugyanúgy, mint a különleges alkalmakkor viselt „aranyöv”. Ha a megszokott, általánosan elfogadott felerősítési mód helyett fordított állásban nézzük a palmettás vereteket, kis fantáziával azokon is felfedezhetjük az oroszlan alak főbb jegyeit (3. tábla 2).

Mi fontosságot tulajdonítunk annak is, hogy ezen a területen néhány további oroszlanos csatot „utánzó” csat került elő (Tiszajenő és Tiszabura). Ezeknek a daraboknak azonban már semmi közük a bármilyen úton a Kárpát-medencébe kerülő, „eredeti bizánci tömegáruhoz”. Mind helyi másolatok, melyek egyféle gondolatíságot közvetítenek, talán egyféle összetartozás-tudat külső megjelenüléseként megjelenéseként értékelhetők, de már az előkelőség jelképének teljes hiányával. Nem kizárt, hogy az egyes másolatok időrendi különbségeket is hordoznak. A csat esetleges gondolati összefüggéseire dolgozatunk egyik későbbi fejezetében még részletesebben visszatérünk.

A törzsfőnek a temetés alkalmával a rangját jelképező „aranyövet” és aranyozott ezüst veretekkel ékesített fegyverövet egyaránt a sírba helyezték. Feltehetőleg a fegyverövre erősítették a díszes ezüstcsészét, a tegezét, a szablját és még nem tudjuk pontosan mit (!). Vele temették el a lovát teljes szerszámmal, melynek szíjzatát ezüst lemezek díszítették.

A női sír leleteiről – ha volt egyáltalán női temetkezés – keveset tudunk. Hiszen a hegyesedő végű bronz karperec és a kis kerek aranyozott, öntött veretek mind a férfi, mind a női viseletben, több funkcióban is elképzelhetők. Hasonlóan elmondhatjuk ezt a levél alakú szügyelöveretekről, melyeket női és férfi sírokból egyaránt ismerünk.

Annak, hogy mégis megengedő jelleggel egy gazdag női temetkezés meglétét sem zárjuk ki, egy Kétpóról származó, ez idáig közöletlen honfoglaláskori leletegyüttes az oka. Sajnos előkerülésének körülményeiről igen kevés adatunk van. Mindössze annyit sikerült megtudnunk, hogy a szolnoki Damjanich János Múzeum gyűjteményébe Turcsányi István kunszentmártoni tanártól került. Ő maga Törökszentmiklóson jutott a tárgyakhoz, s lelőhelynek a Szenttamási Állami Gazdaságot jelölte meg. A tárgyak jelenleg a Damjanich Múzeumban találhatók meg a 63.315.1–6. leltári számon, s a szolnoki állandó kiállítás kincstárában megtekinthetők.

A TÁRGYEGYÜTTES LEÍRÁSA

1. Bronz *lemezkarperec*, melynek mindkét vége lekerekítetten kiszélesedik.
2. Öntött bronz *nagyszíjvég*. A trapézforma középpontjában egy peremmel körülvett rozetta formájú kidudorodás található. Ehhez támaszkodik a négy szimmetrikusan elhelyezett szív alakú „húsos levél”, melynek közepén egy-egy borda tagolja a levelet. A szíjvég mind a négy oldalán stilizált palmetta található. Felerősítésére a sarkokban található négy erős nittszeg szolgált. Hossza: 6,3 cm, Szélessége: 4,2 cm. (5. tábla 2 és 7. tábla 1)
3. Öntött bronz *kisszíjvég*, melyet a közepén kiemelkedő dudorhoz csatlakozó, szimmetrikusan elhelyezett négy levél díszít. A kompozíciót egyszerű vésett keret foglalja egységbe. Felerősítésére három nittszeg szolgált. Hossza: 3,6 cm, Szélessége: 2 cm. (5. tábla 3 és 7. tábla 2)
4. Egy középtengelyesen felépített díszű, nagy méretű fül nélküli, öntött bronz *szügyelő- vagy farszíjveret*. Kúpos formájának közepén rozetta alakú kidudorodás látható, melyet egy bordából kialakított négylevelű szíromszerű ábra ölel körül. Ez négy egyenlő mezőre osztja a felületet. Minden mezőben egy-egy szív alakú levél található. A korong peremén a középtengelyen található levélmintából kiindulva tovagyrúzó palmettadísz látható. A szívminták alsó végein, valamint a négy szíromlevélnél egy-egy kis, kör alakú bemélyedés látható a peremen. Átmérője: 5,1 cm. (5. tábla 1 és 7. tábla 3)
5. Nyolc darab középtengelyesen felépített díszű, korong alakú, öntött bronz *fűles* (egy fül nélküli) *lószerzőveret*. A korong közepén előreugró dudor, melyet rovátkolt szíromlevelek fognak körbe. A cakkos peremmel körbefogott mezőben négy szimmetrikusan elhelyezett szív alakú levél minta van.

13 CSALLÁNY 1954, 101–126; MESTERHÁZY 1990, 90–91. és 1. ábra 5; LANGÓ–TÜRK 2004, 377–387.

Felerősítésükre négy nittszeg szolgált. Átmérőjük 4–4,1 cm. (5. tábla 4)

6. Tíz darab kicsiny öntött bronz *lószerszámveret*. Kilenc fül nélküli, egy darab viszont kicsiny füllel rendelkezik. A korong közepén előreugró dudor, melyet rovátkolt szíromlevelek fognak körbe. Peremén körbefutó keskeny kiemelt sáv található. Díszítése szimmetrikusan elrendezett négy szív alakú levél, melynek a perem felőli oldalán egy-egy pontszerű bemélyedés látható. Felerősítésükre általában három, egy esetben négy nittszeg szolgált. Két darabnál a nittszegek mellett egy-egy kis lyukkal is átütötték a vereteket. Átmérőjük: 2,8 cm. (5. tábla 5)

A rozettás lószerszámdíszek az előkelő magyar asszonyok sírjainak ismert mellékletei. Kétpón az öntött bronz példányokat találhatjuk meg. Sajnos az a kérdés ma már nem dönthető el, – „hála a többszöri gondos restaurálásnak” – hogy eredetileg lehetett-e aranyozás ezeken a vereteken.

Ma már fellelhető adatok híján a két kétpói lelet egymáshoz való viszonya sem egyértelműsíthető. Mindenesetre feltűnő az, hogy a gazdag férfi sír közvetlen környékéről származnak a rozettás lószerszám veretei. Ráadásul feltételezhető, hogy a női sír leletegyüttese – ismerte a hasonló síregyütteseket – igencsak hiányos. A két anyagcsoport esetleges együvé tartozását a két különböző típusú karperec sem zárja ki. Hasonló esetek több temetőből is ismertek. Megemlíthetjük azt a tényt is, hogy erről a területről a rozettás lószerszám előfordulására mindössze egyetlen példánk van. A szolnoki vár területéről ismerünk egy szórvány bronz rozettát. Az innen előkerült néhány leletről ismereteink még szegényesebbek, mint a kétpói síroké. Egyetlen

forrásunk Kaposvári Gyula egyik lábjegyzete és egy rajz.¹⁴

Legutóbb Révész László gyűjtötte fel a honfoglalás kori rozettás lószerszámos sírokat, ilyenek 74 lelőhelyen kerültek elő.¹⁵ A kétpói tárgye gyűttes a Duna-Tisza közének északi peremén elhelyezkedő csoporthoz tartozik.¹⁶

A kétpói leletek rövid ismertetése,¹⁷ az új tárgye gyűttes kutatásba való bevonása talán elégséges annak kimondásához, hogy Kétpón a honfoglaló magyarok egyik leggazdagabb leletegyüttese került elő. Különösen igaz ez a férfi sír együttesére, hiszen ebben a sírban két esetleg három kiemelkedő attribútumként meghatározható tárgy van. Ezek pedig az ezüst csésze, az aranyveretekkel díszített öv és az oroszlanos bronzcsat. Az arany övveretek és a csésze együvé tartozása minden kétségen felüli, hiszen a csésze központi motívumaként értékelhető életfa¹⁸ az aranyvereteken megismétlődik. Ez a két tárgy az, melynek időrendje eldöntheti a temetés időpontját (1. tábla 1 és 9. tábla 1–5).

Préselt aranyveretekkel díszített öv a Kárpát-medencén belül – tehát 894–895 után – jelenlegi ismereteim szerint nem fordul elő. Kétség kívül vannak préselt arany veretek, de ezek többsége ruhadísz,¹⁹ szíjvég nincs közöttük. Övünk egyetlen analógiáját a Kárpátoktól keletre találjuk meg.

A krilosi lelet régóta közismert a magyar régészeti irodalomban.²⁰ Az 1. számú sír arany övveretei²¹ az egyetlen jó párhuzama a kétpói aranyöv vereteinek. A két sír leleteinek összekapcsolásából logikusan következik az, hogy a kétpói férfi a honfoglalók első generációjához tartozott, tehát aktív részese lehetett a honfoglalás esemény sorozatának. Az pedig, hogy a fegyveröv mellett méltóságjelző aranyöve is volt, igencsak valószínűvé teszi

14 KAPOSVÁRI 1982–1983, 201.

15 RÉVÉSZ 2001, 58–64. és 42. kép.

16 RÉVÉSZ 2001, 68.

17 A részletes anyagközlést lásd. SELMECZI 1980, 251–254; SELMECZI 1981, 9–13.

18 SELMECZI 1981, 9.

19 HONFOGLALÓ MAGYARSÁG 1996: pl. Búj; Sárrétudvari; Balotaszállás-Felsőbalota; Kecskemét-Városház Farkas-tanya.

20 FETICH 1937. Feticsh Nándor kötete 1935-ben és 1937-ben is megjelent. A krilosi leletek az 1937-es kötetben találhatók meg. Mostanság elég nagy a bizonytalanság a magyarok etelközi, tehát a honfoglalást közvetlenül megelőző időszak régészeti hagyatékával kapcsolatban. A közismerten „szuperkritikus” Bálint Csanád is úgy véli, hogy a Krilos az egyike azon kevés, magyarokhoz köthető temetőnek, amely a Kárpátok karéján kívül található: „Jómagam egyedül Szvetlana Pletnyova és Nyikolaj Bokij által közölt Ingul menti kis temetőt, s talán Krilost (kiemelés tőlem ML.) merem az ősmagyarokhoz kötni (...). BÁLINT 1994, 43. Ugyancsak magyarnak véli a krilosi temetőt Fodor István, de Ő a közösségnek határvédő funkciót tulajdonít: „A przemysli, szudovai, visnyai és krilosi temetők nézetem szerint azoknak a határvédő közösségeknek a 9. század végi, 10. századi temetői, akik az északkeleti-Kárpátokon kívül húzódo külső gyeplőszávot vigyáztak. Az itt előkerült emléktárgyak jellegében semmiben sem különbözik a honfoglalók Kárpátokon belüli leleteitől. FODOR 1994, 55–56. és 5. kép. Magam nem látom ugyan be, hogy ezek a kis közösségek mi az őrdögöt védhettek a Kárpátok karéján kívül teljes elszigeteltségben, ráadásul az sem világos, hogy egy esetleges besenyő támadás esetében miképpen informálhatták a főerőket. Kovács László olyan kis közösségeket lát ezekben a temetőkben, melyek tagjainak az lett volna a feladata, hogy a muszlin kereskedőket a Kárpát-medencei magyar ügyfeleikhez kalauzolják. A két nagy kereskedelmi út egy-egy állomása volt Krilos és Przemysl. Kovács 2005, 42–43. Magam inkább úgy vélem, hogy olyan a kis temetőkkel van dolgunk, melyeket egy adott közösség azért hagyott fel, mert elindultak (el kellett indulniuk?) egy új hazát foglalni. Éppen ezért ezekben a sírokból kell keresnünk, azt a tárgyi kultúrát, melyet eleink a Kárpát-medencébe hoztak, s amely azután egy belső változással után a 10. század első, első harmadára, felére a maga megújult valóságában tárul elénk.

21 FETICH 1937, CXXXIV. t. 1–6.

azt, hogy egyik magyar törzsfőnk – sajnálatos módon – erősen csonkult tárgye gyűttese maradt ránk.

A kronológiai besorolást tovább erősíti a csésze időrendi értékelése. A Kárpát-medence 10. századi emlékanyagában mindössze három ezüst csésze került elő. A kétpóin túl Gégényben és a híres zempléni sírban. Ezeket Fodor István még a keleti szállásterületeken készült daraboknak tartja.²²

A gégényi csésze még 1903-ban került elő. A leletkörülmények, valamint a Jósza András vezetésével folyt helyszíni hitelesítő ásatás alapján László Gyula nem sír–esetleg kincsletnek, hanem áldozati együtteshez tartozó tárgynak határozta meg. Véleményéhez legutóbb Fodor István csatlakozott.²³ Az edény palástja egyébként díszítetlen, a belsejében látható jelenleg értelmezhetetlen bekarcolások is egy ilyen értékelés irányába mutatnak.

Így csupán egyetlen párhuzama maradt a kétpói darabnak, a zempléni. A két edényt több szempontból is összekapcsolhatjuk. Mindkettő gazdag férfi sírból került elő, mindkettő dúsan díszített, mindkettőnek volt, illetve van füle.²⁴ A zempléni csésze része annak a híresen gazdag együttesnek, melyet Vojetich Budinský Krička tárt fel 1958-ban, s Fettich Nándorral közös kötetben tettek közzé 1973-ban. A sír értékelésével kapcsolatban szokatlanul nagy tudományos vita bontakozott ki.²⁵ A Fettich-féle történeti értékelést gyakorlatilag minden kutató elutasította. Azonban egyetlen kérdésben meglepően egységesen foglalt állást a kutatók többsége. Szinte mindenki elismerte azt, hogy a sír a 10. századi magyar régészeti leletanyag egyik, ha nem a leggazdagabb együttese, feltehetőleg az egyik törzsfőnök hagyatéka.

A csészék tipológiai hasonlósága mellett a két sírt további egyezések is összekapcsolják. Ilyen összekötő kapocs az, hogy mindkét sírban aranyozott ezüst veretekkel ékes díszövet, szablyát, ezüst veretekkel díszített nyeret, kis kerek, préselt ptykéket is találtak. A zempléni sírból előkerült egy rozettás lószerszám több verete is.²⁶ Talán ez is egy összekötő kapocs a két temetkezés között.

Összegzésként megállapíthatjuk: a kétpói és a zempléni sírok egy lelethorizontot képviselnek, mindkettő egyformán kiemelkedő gazdagságú síregyüttes az egyébként jelentősen gazdag sírokat egyáltalán nem nélkülöző 10. századi emlékanyagban.

Éppen ezért ezt a két sírt egy esetleges társadalmi besorolásnál mindenképpen, mint törzsfőket kell figyelembe vennünk, s életüket, tevékenységüket a honfoglalók első generációjához kell kötnünk. Ha a kétpói sírt törzsfőnek határozzuk meg, akkor lennie kell egy olyan csoportnak, amelyet hozzá köthető törzsnek lehet meghatározni.

Ahhoz, hogy ezt a társadalmi egységet körvonalazhassuk, ismételten a régészeti anyag nyújt segítséget.

Immáron régészeti toposz a honfoglaló magyarság régészeti kultúrája egységességéről beszélni. Ezt az egységességet pl. Fodor István több tanulmányában is kiemeli. „Az elmúlt évtizedek legszilárdabb eredményének tekinthetjük annak megállapítását, hogy honfoglalóink *meglepően egységes színezetű műveltsége* (kiemelés tőlem ML) és egyedi jellegű, színpompás művészete nem Kelet-Európában, a levédiai és etelközi szállásokon élte virágkorát – mint ezt még Fettich Nándor vélte²⁷ –, hanem már a Kárpát-medencei új hazában.”²⁸ Ugyanezt az álláspontot ismétli meg 2006-ban. „Az 1834-ben előkerült benepusztai sírlelet óta immár temetők százai, sírok ezrei, s újabbban egyre több település igazolja, hogy a 9-10. század folyamán, e területeken új, keletről jött nép telepedett meg, sajátos, semmi mással össze nem téveszthető műveltséggel. Az etnikus jegyeket legszívesebben őrző temetkezési szokások – csakúgy, mint a viselet és a művészet sajátos jegyei – egyértelműen igazolják *e népesség meglepő egységét* (kiemelés tőlem ML).”²⁹

Azzal teljes mértékben egyet kell értenünk Fodor Istvánnal, hogy kívülről nézve valóban igencsak egységes ez a leletanyag. De ha belülről vizsgáljuk meg a leletegyütteseket, már közel sem tapasztalunk ilyen

22 FODOR 1996, 34.

23 FODOR 1996, 144–145.

24 SELMECZI 1980, 9–10.

25 LÁSZLÓ 1976, 79–85.

26 BUDINSKÝ-KRIČKA-FETTICH 1973, Abb. 20, 3–7. Révész László a zempléni vereteket csupán azért, mert férfi sírból kerültek elő, nem tartja rozettás lószerszám tartozékának (RÉVÉSZ 1996, 54. 135. jegyzet). Magam ezt nem tudom elfogadni, hiszen egy férfi sírba többféle módon is kerülhetett olyan tárgy, melyet egyébként a női sírok jellegzetességének tartunk (pl. a temetéskor a feleség utolsó „ajándékaként” a halott férjnek). Ez az egyedi eset természetesen nem változtat a lényegen, ti. hogy a rozettás lószerszámveretek a gazdag női sírok jellegzetes tartozékai, de jelzi azt, hogy milyen körben kell keresnünk az ezen a gazdag nőknek megfelelő férfiak nyughelyét. Ebben az összefüggésben mindenképpen fontos adat a rozettás lószerszámveretek kétpói felbukkanása, még abban az esetben is, ha nem tudjuk teljes bizonyossággal a férfi–nő kettőshöz kötni azokat.

27 FETTICH 1937, 93–94.

28 FODOR 1994, 51.

29 FODOR 2006, 94.

egységességet. Az utóbbi néhány évtized vizsgálatai azt mutatják, hogy ezen nagy egységen belül jól elkülöníthető csoportokat lehet kimutatni. Az egyik ilyen egységet - nevezzük törzsnek - Révész László különítette el a Felső-Tisza vidékén, egy másikat pedig Kürti Béla a Maros-Körös-Tisza vidékén.³⁰ Azt mindketten hangsúlyozzák, hogy az általuk körülhatárolt csoport leletanyaga tipológiailag különbözik a Közép-Tisza vidék és a Duna-Tisza köze régészeti leleteitől. Révész László ezt az alábbiakban fogalmazta meg: „Az egyre szaporodó Szolnok környéki leletek (Szolnok-Strázsaalom, Tiszaszűl-Éhhalom, Képtó, Tiszafüred környéki palmettadíszes szablatörödékek) ugyancsak rangos úr szállását jelezhetik.”³¹ Kürti Béla pedig úgy véli: „(...) a magyarságnak a Tisza által elválasztott két olyan csoportjáról van szó, amelyek közül a Duna-Tisza közti leletek feltehetőleg más forrásokkal is megerősített fejedelmi szállásterülethez, a tiszántúliak pedig feltehetőleg a 10. században eredendően e helyütt szállást foglaló 'Ajtony törzshöz' tartozhattak.”³²

A fentiekből következik, hogy a Duna-Tisza közének középső területeitől északra, egészen a Tisza és a hegyek lábáig, a Tiszára támaszkodva van egy terület, ahol egy olyan honfoglaló csoport foglalt szállást, amely a fentiekől elkülönülő leletcsoportot mutat. Ezzel a tipológiai csoporttal először Szabó János Győző foglalkozott a türkevei tarsolylemez elemzése kapcsán: „Olyan tarsolylemez, amely ékkő díszes volt, eddig kevés jutott felszínre, illetve gyűjteménybe. Csupán ezek ornamentikája volt központi elrendezésű: négy irányba ágazó palmetta képezi az alapmotívumot. A dunavecse-fehéregyházi tarsolylemez közepét díszítette egy kerek ékkő. Türkeve-Ecsegpusztán öt kör alakú ékkő díszlett a lemezen, középen és a négy sarokban. Budapest-Farkasréten – Dines István meggyőző rekonstrukciója alapján – olyan tarsoly került a felszínre, amelynek fedelét hat helyen díszítette palmettás ezüst lemez egy-egy kerek ékkővel. Öt ékkő elrendezése a türkeveivel azonos, a hatodik ékkő a tarsolyvédő tetején díszlett. A szolnok-strázsaalmi lemezen a türkeveivel hasonló elrendezésre öt dudor, az ékkövek jelképes megjelenítéseként mutatkozik. Végül a közelmúltban Kiskunfélegyházán napvilágra került példányon, egy alulról felépített dús levelű fát láthatunk, amelynek elágazási csomópontjai a szolnoki és türkevei lemez (pszeudó-ékköves) elosztását tükrözik. A minta középpontos szerkezete ebben a felépítésben is nyomon követhető. Külön említést érdemel, hogy a dunavecse-fehéregyházi példányon a négyágú palmetta rombusz

alakú keretben, kiemelt belső mezőnyben látható.

Az ország közepén tehát központos elrendeződésű, négy irányba elágazó palmettás ornamentikával díszített tarsolylemezek fordulnak elő, amelyekre az ékköves díszítés (vagy annak jelképes érzékeltetése, reminiscenciója) is jellemző.”³³

Legutóbb Révész László térképéről ismerhetjük a tarsolylemezes sírok elhelyezkedését (1. térkép). Erről világosan látszik, hogy a Szabó János Győző által egységnek tartott csoport valóban egy jól körülhatárolható egységet alkot (Besenyőtelek-Szörház, Türkeve-Ecsegfalva, Dunavecse-Fehéregyház, Kiskunfélegyháza-Radnóti út, Izsák-Balázspuszt, Szolnok-Strázsaalom, Tiszanána-homokbánya). Azt sajnos nem tudjuk megindokolni, hogy az ékköves, és központi palmettadíszes darabok mellett miért csak díszítetlen példányok kerültek elő erről a területről. Ezt magyarázhatjuk akár társadalmi különbséggel, akár időrendi, esetleg a katonai szervezetben betöltött funkcióval egyaránt.

De nem csupán a férfi sírok tárgyra jellemző a központi, ékkőmintájú palmettadíszes elrendeződés. A dunavecse-fehéregyházi tarsolylemez közepén nem csupán ékkő volt, hanem ezt az ékkövet egy rombusz alakú keretbe foglalták. Pontosan ez a rombusz alakú keret az, ami a női sírok hajfonatkorongjait összeköti ezzel a tarsolylemez-csoporttal. Ezeknél a korongoknál a díszítés ugyancsak egy központi rombusz alakból indul ki, majd valamiféle négy mezős, szimmetrikusan felépített ábrázolást tartalmaz. Ilyeneket ismerünk – csupán tallózva a leletek között – Szolnok-Beke Pál halma I. temető 1. sír; Dunaszekcső; Tiszabő; Nagykőrű; Berettyóújfal; Dormánd-Hanyipuszt és Solt-Tételhegy helyekről.³⁴ A lelőhelyeket végigtekintve magunk is valljuk Révész László álláspontját, miszerint: „Szabó János Győző mutatott rá arra meggyőző elemzésében, hogy e korongokon a középső rombusz, illetve köralakok, s a belőle kiágazó négyágú díszítés a négy világtájt, valamint a földet, illetve a világmindenséget jelképezte. Véleménye szerint e díszítmények a Duna-Tisza közén való sűrűsödése /Kiemelés tőlem ML./ a 10. századi magyar fejedelmek uralmi területét jelzi.”³⁵ Hangsúlyozni szeretném, hogy egy „sűrűsödésről” van szó, amit az újabb leletek is igazolnak (Szolnok-Szanda-Beke Pál halma III. temető 1. sír). Ez persze nem jelenti azt, hogy hasonló díszítésű korongok a Kárpát medence egyéb tájegységein ne fordulnának elő. Előfordulnak, de nem zárt egységekben.

A rozettás lószerszámveretek egy csoportja ugyancsak

30 RÉVÉSZ 1996, 198–204.

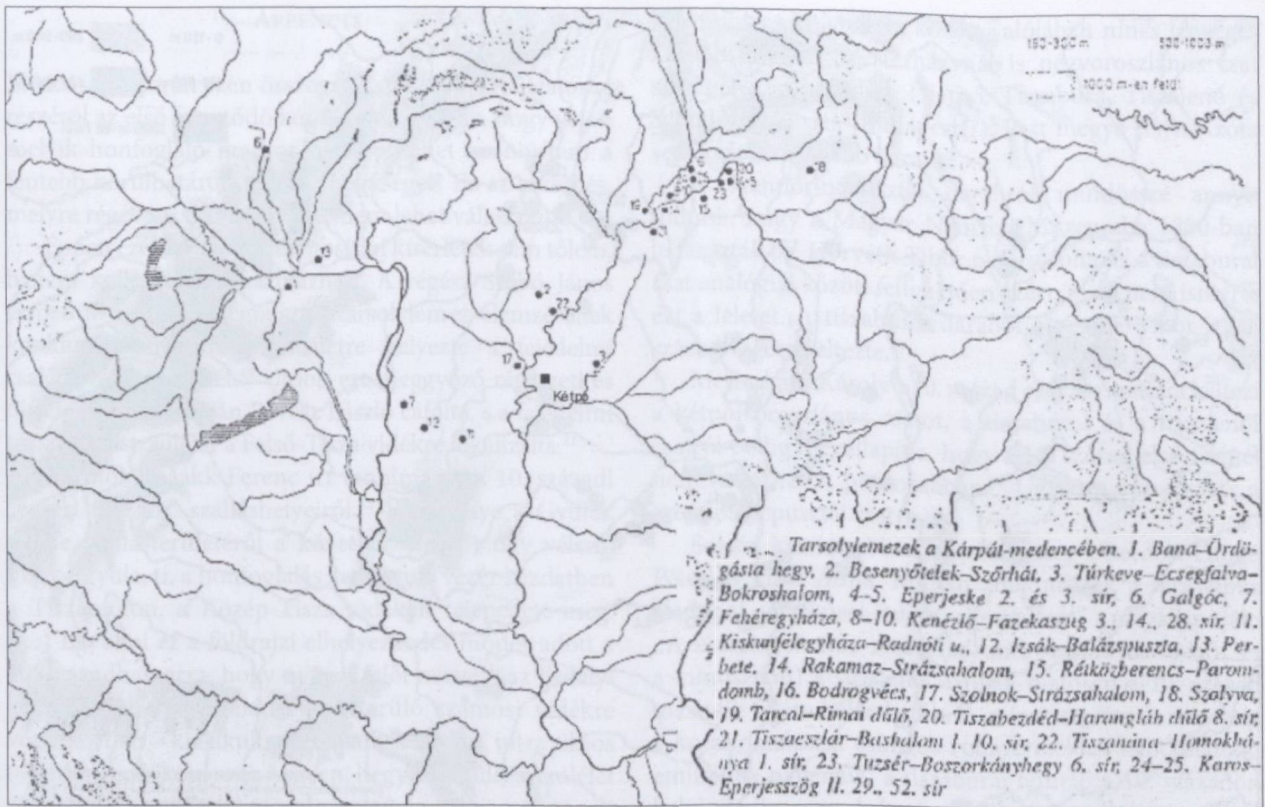
31 RÉVÉSZ 1996, 202.

32 KÜRTI 1994, 369–386; KÜRTI 1994/a, 161–170.

33 SZABÓ 1983, 41.

34 MADARAS 2001.

35 RÉVÉSZ 1996, 88–89.

1. térkép A kétpói lelet és a központos elrendezésű ékköves, vagy ékkő-imitációs tarsolylemezek köre (Révész László 1996-os térképe nyomán)

ezen a területen sűrűsödik. Ezeknél is van egy Duna-Tisza közti, Tiszára támaszkodó csoport. Ez egybe esik a tarsolylemezek és fenti női korongok csoportjával (Heves; Jászfényszaru; Ócsa; Sóltszentimre; Szolnok-Vár; Kétpó; Tápiószele; Tiszanána; Törtel; Nyárlőrinc; stb.)³⁶ (2. térkép) Feltehetőleg ez az a régészeti csoport, amely a Kétpói fejedelmi sírhoz köthető, s ez lehet a kétpói törzsfő által irányított törzs. Persze nem minden itt felsorolt, megemlített lelet tartozik az első generációhoz köthető törzsfőnökhöz. Történeti okokat mérlegelve legalább két, esetleg három generáció helyben lakásával és temetkezéseivel számolhatunk.

Az azonban egyértelműnek tűnik, hogy esetünkben egy archaikus, hagyományait az új művészeti keretek között is erősen őrző, azt speciális megfogalmazásban hagyományozó csoportot sikerült azonosítanunk.

S ez még csak a jéghegy csúcsa. Számtalan olyan temetőt ismerünk erről a területről, melyek a társadalmi hierarchia alacsonyabb fokán élők hagyatékát őrzik. Ezeket korábban az ún. középréteghez kötötték. Mi inkább a harcosok rétegének és persze családtagjainak

gondoljuk őket. Ilyen típusú temetőt csupán Jász-Nagykun-Szolnok megyéből több mint harmincat ismerünk,³⁷ de hasonló nagyságrendben találjuk meg ezeket Heves és Bács-Kiskun megye északi területein is.³⁸

Mindezen túl még egy további szintet is rögzíthetünk. Ez az ún. köznépi temetők szintje. Ezeknek szinte minden esetben van, ún. pogány periódusa, s ez egyértelműen kötődik a klasszikus törzsi anyaghoz (pl. a Szolnok-Szanda Beke Pál halma I. temető első sírjának lovas temetkezése és hajfonatkorongja). Ugyanakkor a tárgyak között már megjelennek az „S” végű hajkarikák is. A két csoport régészeti anyagában minduntalan olyan tárgyakra bukkanunk, melyek a Szőke Béla féle rendszerben a másikkra jellemzőek. Éles határt nem tudunk vonni közöttük. Az újabb temetők anyagának fényében úgy tűnik, hogy a hagyományos felosztást újra kell gondolni. Az elkülönülés helyett célszerű a kutatás középpontjába az összetartozást helyezni.

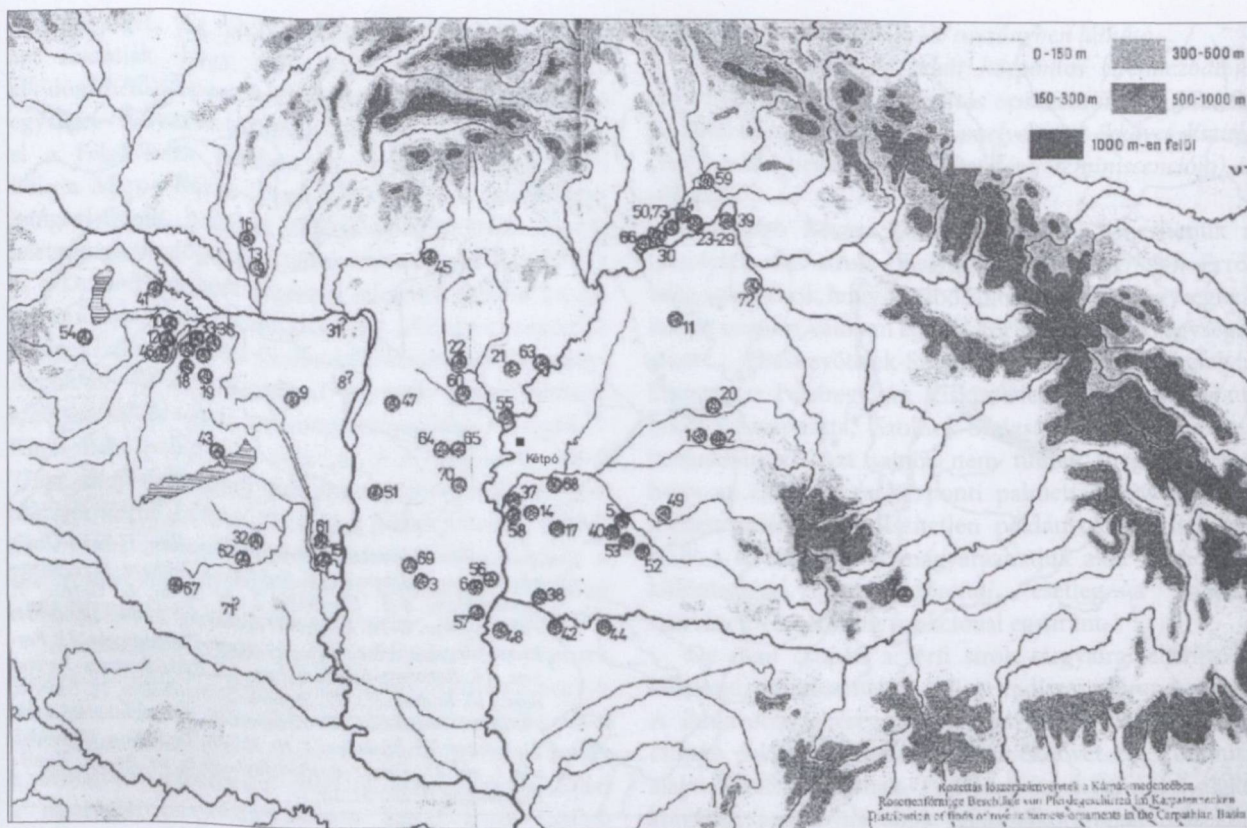
A nagy magyar Alföld kellős közepén ezek a temetők nagy valószínűséggel köthetők a 894/895-ben a Kárpát-medencébe érkezett honfoglaló magyarok azon rétegéhez,

36 RÉVÉSZ 2001, 61.

37 MADARAS 1996, 80, 3. térkép.

38 H. TÓTH 1990, 159–187. és Révész László előadása 2007 májusában a Magyar Nemzeti Múzeumban rendezett, korszakkal foglalkozó konferencián.

2. térkép A rozettás lószerszámveretek elterjedése különös tekintettel a Duna-Tisza körének északi peremén elhelyezkedő csoportra (Révész László 2001-es térképe nyomán)

melyek se nem harcosok, se nem előkelők. Feltehetőleg olyan társadalmi csoport ez, amely a mindennapi gazdaság szereplője. Ők terelték a méneseket, a gulyákat, a birka és kecske nyájakat, esetleg ők voltak azoknak a földművelési ismereteknek a birtokában, melyet eleink még keleten megismertek. Hitviláguk, temetkezési szokásaik azonban pontosan ugyanazt az állapotot tükrözték, mint azok a társadalmi csoportok, akiket a mostanság is használt terminológiával – ez lehet jó (!), lehet elavult (!) – közép, vagy vezető rétegnek nevezünk.

ÖSSZEFOGLALVA

Kétpón egy rendkívül gazdag sír/síregyüttes (?) – feltehetőleg egyik honfoglaló törzsünk vezetője – került elő. Tágabb környezetében az első generáció gazdag férfi és női sírjai egyaránt megtalálhatók. Ráadásul egy jól elkülöníthető régészeti csoport jelzi azt a társadalmi

egységet (törzset!), amely mind az „északkelet-magyarországi”, mind pedig a „dél-alföldi” tipológiai csoporttól elválik. Szállásterülete a Tiszára támaszkodva a mai Heves, Jász-Nagykun-Szolnok és Bács-Kiskun megye északi területén lehetett. Ennek a tipológiai csoportnak az egységét nem csupán a díszítőművészet egységessége, hanem egyéb adatok is erősítik. Ilyen adat lehet az, hogy a Szolnok–Szanda Beke Pál halma III. temetőből előkerült érem (ez nagy valószínűséggel az 1. számú sírból származhat) egyetlen párhuzama a kiskunfélegyházi tarsolylemezes sírból került elő. Ez azért bír különleges információ értékkel, mert Vilmos Auvergne-i gróf (918–926) érmei csak rendkívül ritkán kerülnek elő hiteles sírokból. Az Alföldön csupán az említett a két esetben.³⁹ De ugyanilyen egyezés a dunavecse-fehéregyházi tarsolylemez közepén látható rombusz alakú dísz, valamint a hajfonatkorongok hasonló díszítése közötti egyezés is.

Apró, de egymást erősítő információk ezek.

39 MADARAS 2006, 245.

Előadásaim során ezen összegzést megtéve a hallgatóság részéről az első felvetődő kérdés általában az, hogy vajon melyik honfoglaló magyar törzzsel lehet azonosítani a fentebb körülhatárolt régészeti egységet? Ez az a kérdés, melyre régészeti módszerekkel nem lehet válaszolni.

Éppen ezért az alábbi azonosítási kísérletek sem tölem, hanem kollégáimtól származnak. A régész Szabó János Győző a túrkeve-ecsepusztai tarsolylemez elemzésének konklúziójában erre a területre helyezte a fejedelmi család szállásterületét.⁴⁰ Utóbb ezt meggyőző régészeti és történeti érvek alapján Révész László cáfolta, s a fejedelmi törzs szállásterületét a Felső-Tisza vidékre lokalizálta.⁴¹

Legutóbb Makk Ferenc írt tanulmányt a 10. századi „vezéri törzsek” szálláshelyeiről.⁴² Véleménye a Gyulák törzse szállásterületéről a következő: „(...) úgy vélem, hogy a gyula, ti. a honfoglalás kori gyula vezér kezdetben a Tiszántúlon, a Közép-Tisza vidéken telepedett meg. (...) Együttal ez a földrajzi elhelyezkedés módot adott a 10. században arra, hogy nyugat felől nézve – az Erdélyi középhegységtől északkeletre elterülő szamosi vidékre vonatkozóan – kialakulhatott az ultra silvam, ultra silnos (= erdőn, erdőkön, azaz hegyen, hegyeken túli) szemlélet nyomán a korai Erdély fogalma, amely ekkor a történeti Erdély északi részét foglalta magába. (...) A gyulatörzs részt vett a kalandozásokban is, mégpedig nyugaton és délen egyaránt, amit a területén talált nyugat-európai és bizánci pénzek is igazolnak.”⁴³

Zárójelben teszem hozzá, nem csupán a pénzérmék. Egy ilyen megállapítást talán nyomatékosít a kétpói lelet oroszlános csatja is. Mint azt korábban jeleztük, az oroszlános csat ábrázolását is az előkelőséget jelző szimbólumként értékeltük.

Ahhoz, hogy ezt az állításunkat bizonyítani tudjuk, át kell tekintenünk a 10. századi oroszlánábrázolások csaták megjelenéseinek alföldi előfordulásait. Legelőször Horváth Tibor,⁴⁴ majd Csallány Dezső⁴⁵ foglalkozott ezzel a problémával. Évtizedekkel később Mesterházy Károly,⁴⁶ legutóbb pedig Langó Péter–Türk Attila⁴⁷ dolgozta fel leleteinket a teljesség igényével. Az utóbbi

két munka anyagbázisa között valójában nincs lényeges különbség. Már Mesterházy-nál is négyoroszlános csat szerepel az adattárban (Kétpó, Tiszabura, Tiszajenő és Szentlőrincpuszta [Budapest(?), Pest megye(?)]). Azóta sem került elő újabb darab.⁴⁸

A szentlőrincpusztai darabról mindössze annyit tudunk, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumba 1880-ban leltározták be. Horváth Tibor nem sorolta fel a tiszaburai csat analógiái között feltehetően azért, mert nem ismerte ezt a leletet. A tiszaburai darabot Horváth Tibor a 10. század végére keltezte.⁴⁹

Mesterházy Károly a 10. század első harmadára keltezi a kétpói oroszlános csatot, a tiszaburai és a tiszajenői csatról pedig megállapítja, hogy a 10. század első felénél nem keltezhetők pontosabban.⁵⁰ Ugyanez vonatkozik a szentlőrincpusztai csatra is.

Sokkal kritikusabban közelítik meg a kérdést Langó Péter és Türk Attila. Miután áttekintették a tárgytípus „európai és közel-keleti elterjedését”, megállapítják: „A csatok jelentős része (az ondrobai, a tiszajenői és a mindsenti) a sírleletek alapján biztosan a 10. század második felére keltezhetők. A rakamazi darab esetében a korai datálást a csüngős ruhaveretekkel kapcsolatban említettek nehezítik, a tiszaburai temető a 10. századon belül pedig nem keltezhető...”⁵¹ Itt azonban meg kell jegyeznem, hogy nem csupán az oroszlánábrázolások csatokról van szó, hanem az egyéb állatábrázolások, illetve egyetlen omega áttöréses csatról is. A kétpói darabról azonban itt nem esik szó. Ugyanakkor az említett szerzőpáros határozott véleményt fogalmaz meg magáról a kétpói lelet keletkezéséről: „A leletegyüttes részét képező csésze esetleges korai, 9. vagy 10. század eleji datálása a keleti párhuzamok alapján nem tekinthető meggyőzően bizonyítottnak.” Majd eme főszövegben megfogalmazott kijelentéshez egy lábjegyzet is tartozik, amiből egy részt szintén idézünk: „A kétpói csésze korai keltezése azonban csak két érven nyugszik. Az egyik, hogy kevés csészét ismerünk a Kárpát-medence 10. századi emléanyagából, a másik pedig az, hogy ezekhez a csészékhez hasonló tárgyakat használtak a steppén a 10. századot megelőzően, de azt követően is.”⁵²

40 SZABÓ J. GY. 1980, 271–293.

41 RÉVÉSZ 1996, 193–206.

42 MAKK 2005, 119–127.

43 MAKK 2005, 122–123.

44 HORVÁTH 1934, 141–148.

45 CSALLÁNY 1954, 101–126.

46 MESTERHÁZY 1990, 87–115.

47 LANGÓ–TÜRK 2004, 377–385.

48 LANGÓ–TÜRK 2004, 379.

49 HORVÁTH 1934, 148.

50 MESTERHÁZY 1990, 91.

51 LANGÓ–TÜRK 2004, 384.

52 LANGÓ–TÜRK 2004, 383.

A kétszer elismételt tényközlésen túl - amit egyébként ismerünk -, nem érthető világosan, hogy mi cáfolja meg Fodor István megállapításait.⁵³ Mitől lesz a kétpói lelet a fentiekből következően a 10. századon belülről bárhová is keltezhető. Éppígy érthetetlen, hogy mitől válik elfogadhatatlanná Mesterházy Károly keltezése.⁵⁴

Fenntartásunkat ezzel a keltezéssel kapcsolatban megerősíti az is, hogy az összefoglaló bekezdésben a szerzők időrendi besorolást adnak minden csatról, kivéve a kétpóit, s mindet a 10. század második felére keltezik. Nem egészen érthető az az érv sem, miszerint: „A 10. századi Kárpát-medencében élőknek azonban nem valószínű, hogy szimbolikus üzenetet jelentettek volna ezek az övcsatok $\frac{1}{4}$ ”⁵⁵

Úgy tűnik, hogy inkább a Szerzők számára elképzelhetetlen ez, semmint a kortársaknak, hiszen bizonyos szimbólumok - itt jelesül az oroszlán - többféle vallási-mitológiai rendszerben is értelmezhetők. Erre mind a történeti irodalomban,⁵⁶ mind pedig a régészeti irodalomban⁵⁷ található példa. Egyébként a tárgytipust maga a Szerzőpáros is a 9–11. századra keltezi.⁵⁸ Ebbe az időkeretbe pedig belefér a magyar honfoglalás kori első generáció életének időszaka is.

S van még egy fontos érv, ami egy korai keltezés mellett szól.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy az oroszlános csatok egy zárt területen - egy törzsön - belül kerültek elő. Figyelemre méltó az, hogy sem Románia, sem pedig Szerbia területén nem került elő ilyen díszítésű bizánci eredetű tárgy.⁵⁹ Erre megítélésünk szerint nem szolgál kielégítő magyarázatul az, hogy a bolgár és a magyar öviselet hasonló és ezért van a két területen divatban ez a típusú bizánci csat.⁶⁰ Különösen abban az összefüggésben nem, hogy a jelentős Kárpát-medencei magyar leletanyagból mindössze nyolc bizánci csat került elő, s ebből - még egyszer kiemelve - a négyoroszlános díszű egy tömbben.

Ráadásul a négyoroszlános csat közül tipológiai szempontokat is figyelembe véve csupán a kétpói csat lehet az egyetlen „igazán” bizánci tömegáru, a többi már helyi készítmény, másolat. (Igaz ez a megállapítás még

akkor is, ha a tiszaburai csat jobb minőségű, mint a másik kettő.) Ismerve a magyarok honfoglalást közvetlenül megelőző éveinek intenzív bizánci és bolgár kapcsolatait (lásd szövetségek-háborúk),⁶¹ nem tartjuk kizártnak, hogy a Kétpón eltemetett törzsfő egyik ilyen „expedíció” során jutott oroszlános csatjához, s hozta azt a Kárpát-medencei új hazába.

Nem véletlenül időztünk ilyen hosszan az oroszlános csatnál. A kétpói lelet feldolgozása során ugyanis észrevettük azt, hogy az ilyen típusú oroszlánábrázolás az Árpád-kor egyik címerében is feltűnik. Maga az oroszlán a nemesi nemzetségek címerének kedvelt jelképe. Bertényi Iván legalább hét-nyolcféle okot sorol fel, miért is használnak a lovagokban címerállatként oroszlánt. Ezek között megemlíti, mint az egyik lehetséges variánst azt is, hogy az oroszlán mint totemállat kerül viselőjének pajzsára.⁶² Arra azonban nyomatékosan felhívja a figyelmet, hogy „szöveges utalások hiányában nehéz lehet egy címer oroszlánjáról eldönteni, mit jelenthetett.”⁶³

A magyar nemzetségek történetével mind a mai napig ható érvényességgel Karácsonyi János foglalkozott. A címertan fejezetet a kötetben Csoma József írta, melyben természetesen a Kán (Kean) nemzetség is említést nyer. E nemzetség címerét Gyula nádor 1224-ből való pecsétje őrzi. Ezen az egyébként osztott címerpajzson a felső rész üres, alul lépő, szembenező oroszlán látható. Csoma József az üres részt az ország címere egyik osztásának tekinti, míg az alsó részen látható szembenező oroszlán lehetne a Kán nemzetség ősi címerképe. Ezt a magyarázatot azonban, mint lehetséges megoldást elveti. Úgy véli, - hivatkozva Imre király 1202. évi, valamint II. András 1232. évi pecsétjére - hogy „Gyula nádor pecsétjét egészében csak hatalmi jelvénynek kell tekintenünk, mint az ország akkor divott czímerének egy részletét, mégpedig a címerpaizs legalsó részét, a paizslábot, felül az üres osztást, alul a szembe, a királyi pecséten hátra néző oroszlánt.”⁶⁴

A pecséttel több munkájában foglalkozott Kumorovitz L. Bernát is.⁶⁵

53 FODOR 1996, 34.

54 LANGÓ-TÜRK 2004, 384.

55 LANGÓ-TÜRK 2004, 385.

56 GYÖRFFY 1954.

57 BÁLINT 2004.

58 LANGÓ-TÜRK 2004, 381–382.

59 MESTERHÁZY 1990, 91.

60 MESTERHÁZY 1990, 91.

61 KRISTÓ 1980, 173–183.

62 BERTÉNYI 2003, 50–51.

63 BERTÉNYI 2003, 51.

64 KARÁCSONYI 1900. In: Magyar Nemzetségi Címerek 1252.

65 KUMOROVITZ 1936, 15. és 18. sz.; KUMOROVITZ 1993, 60. és 338. jegyzet.

A nemzetségek és címereik kutatásának mérföldköve Györffy György 1958-ban megjelent tanulmánya.⁶⁶ Két fontos megállapítását külön is ki kell emelnünk. Az egyik szerint az oroszánt ábrázoló címerkép nem vezethető vissza totemre, általában királyi címerből való átvételnek gondolhatjuk. Ugyanakkor Györffy figyel arra is, hogy az „oroszános címer olyan nemzetségeknél tűnik fel, amelyek a hét vezértől származtatják magukat.”⁶⁷ S itt felsorol öt nemzetséget. Néhány esetben feltételezi, hogy bizonyos nemzetségek címerében az ősi totemállat jelenlétét feltételezhetjük (pl. Ágmánd nem béli Kecsetiek címerében lévő farkas).⁶⁸ Úgy véli, hogy a középkori lovagi kultúrában a régi nemzetségi tamgák a címerek jelképrendszerében élednek újra.

Szeretném kiemelni, hogy a törzsfői genusok Györffy által bemutatott címerein valóban kivétel nélkül mindenütt oroszán van. Ezeket az oroszánokat azonban egy kivétellel álló helyzetben ábrázolták. A kivétel éppen a Gyula nembéli Kán nemzetség címere, ahol az oroszán szembenéző fejjel, de négy lábon, visszacsapódó farokkal van ábrázolva. Pontosan ugyanúgy, ahogyan a kétpói csat oroszánját ábrázolta a bizánci ötvös. (11. tábla 1–2)

Györffy György véleményét 1975-ben Kristó Gyula vitatta. A Századok hasábjain megjelent tanulmány lényegében elveti azt az elképzelést, hogy a honfoglaló nemzetségek és a 13. századi feudális nemesi nemzetségek között direkt összefüggés lehet: „Az ősközösségi és feudális kor magyar nemzetségei között lévő sovány és a dolog lényegét tekintve másodlagos kapcsolatoknál fontosabbnak véljük a különbségek hangsúlyozását.”⁶⁹

Ezek értelmében a korai nemzetségek tamgáinak a későbbi címerállatokkal való összefüggését szintén megkérdőjelezi. Példákkal igazolja az ellentmondásokat.⁷⁰

Ugyanakkor néhány nemzetséget I. István kori őstől származtat: „Bizonyítva I. István kori őstől vette nevét az Aba-, az Ajtony-, a Csák-, a Csanád és talán a Kán nem. (¼) A Kán nem neve esetleg, bár alig valószínűen az I. István által levert Keánra vezethető vissza; a genusnak mindenesetre voltak természetűtől megerősített, hegyes Erdélyben birtokai.”⁷¹

Talán az, hogy a Kán nemzetséget mind Györffy György, mind pedig Kristó Gyula igen korai nemzetségnek tartja, biztató kiindulási alap lehet egy korai, 10. század végi, és egy 13. századi nemzetség folyamatos életének valószínűsítésére, mely a Gyuláktól eredeztethető, Erdélyben bír birtokokkal. Makk Ferenc (számunkra meggyőző érvei alapján) a Gyulák törzse Észak-Erdélyben foglal másodlagos birtokot. Az általunk kimutatott régészeti csoport (törzs!) egyik vezetőjének – feltehetőleg a honfoglalás harcaiban is részt vevő törzsfő (Kétpó) – leletei között egy olyan oroszánábrázolásos tárgy került elő, amely később a 13. században is teljesen magában áll az oroszános címerképek között, s ez talán elégséges alap arra, hogy felvessük egy ilyen kutatási irány lehetőségét.

Úgy véljük, hogy adataink tovább erősíthetik azt a történeti képet, mely alapján megalapozottnak tűnik az, hogy a Gyulák - később Erdélyben megtelepedett törzse - volt az első szállásfoglaló a Duna-Tisza közének északi felén és a Közép-Tisza vidék tájain.

66 GYÖRFFY 1958, 12–26.

67 GYÖRFFY 1958, 17.

68 GYÖRFFY 1958, 15.

69 KRISTÓ 1975, 966.

70 KRISTÓ 1975, 964.

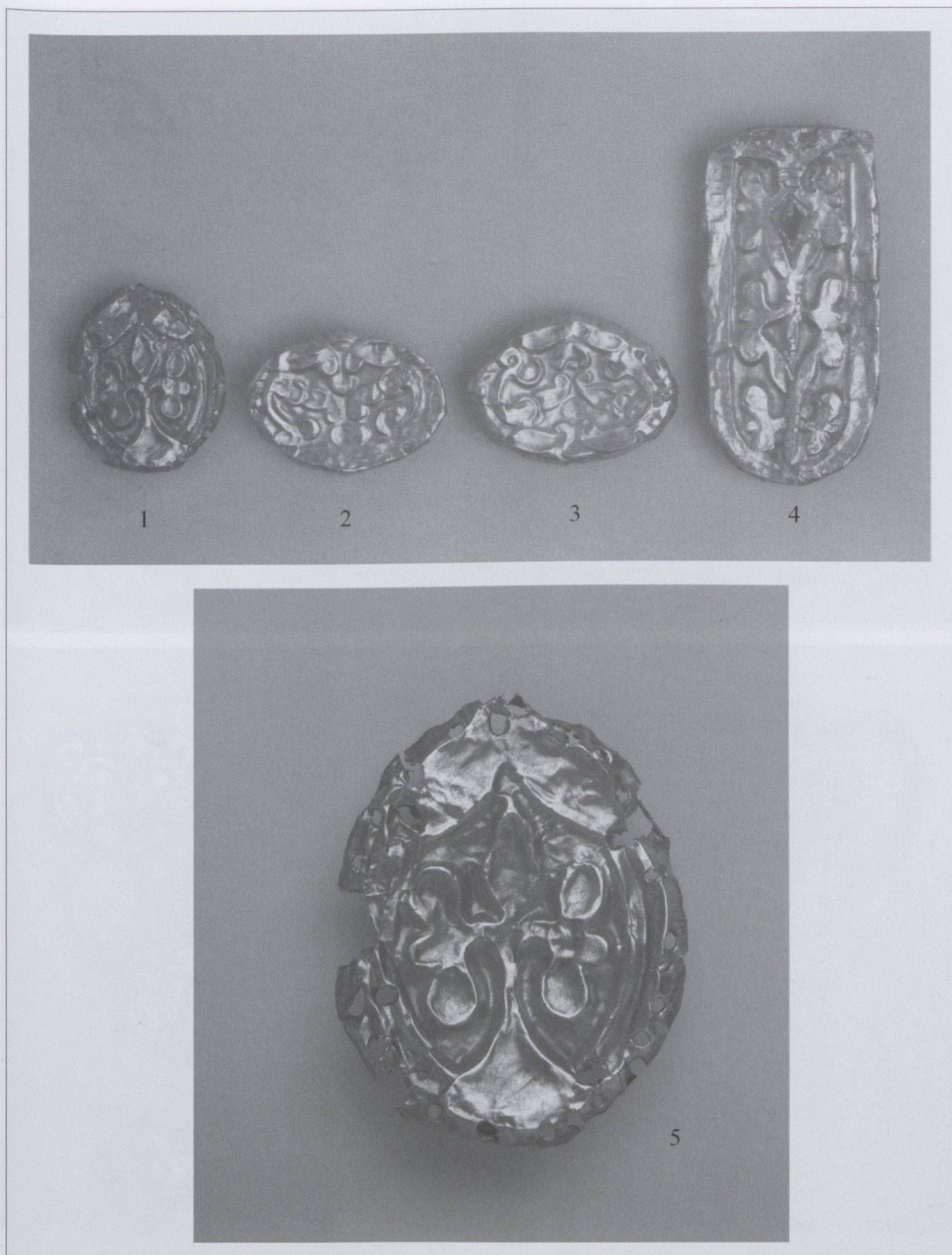
71 KRISTÓ 1975, 965.

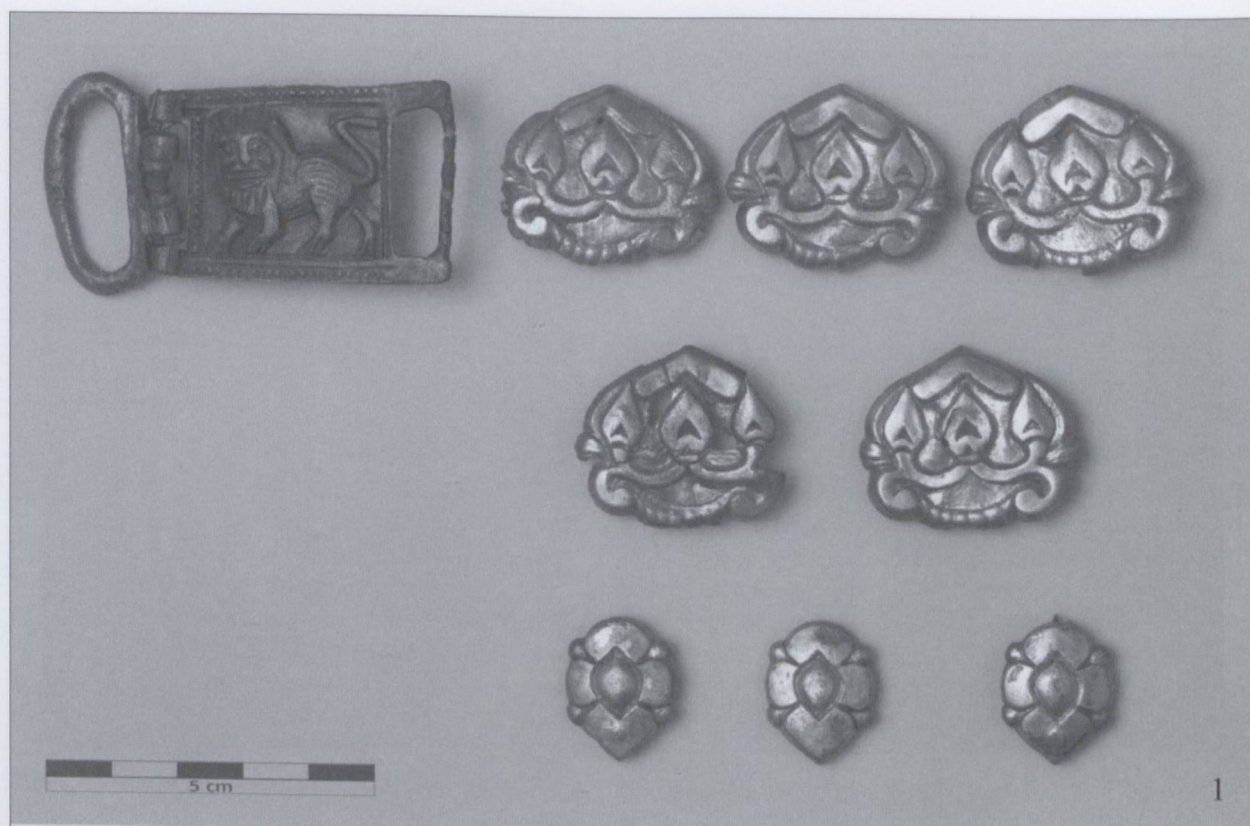
1. tábla 1-2: A kétpói ezüstcsésze, előtérben a háromlevelű „életfával”

2. tábla 1-5: A kétpói lelet arany övveretei

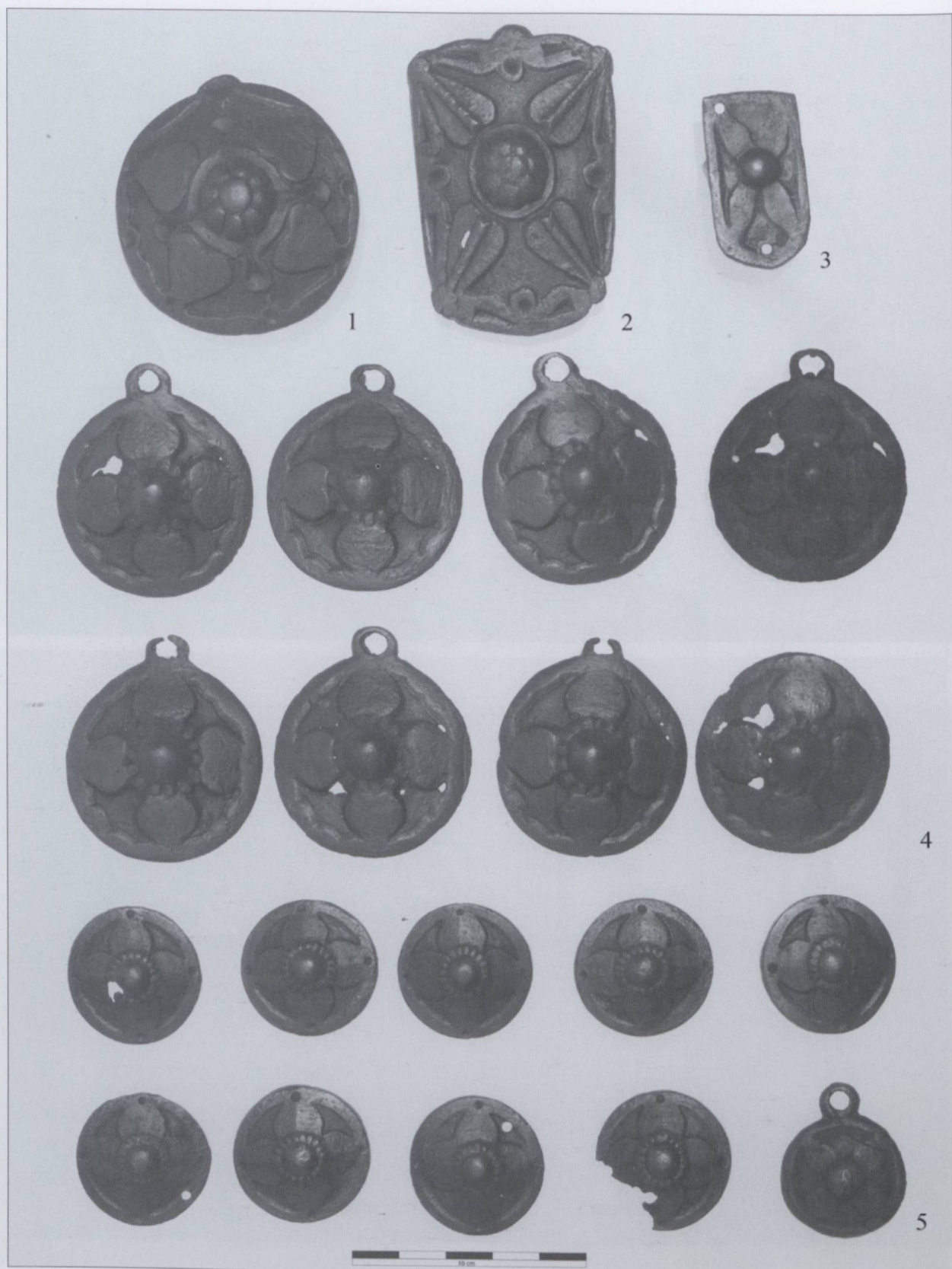
3. tábla 1–2: A kétpói lelet aranyozott öntött ezüst övgarnitúrája kétféle nézetben

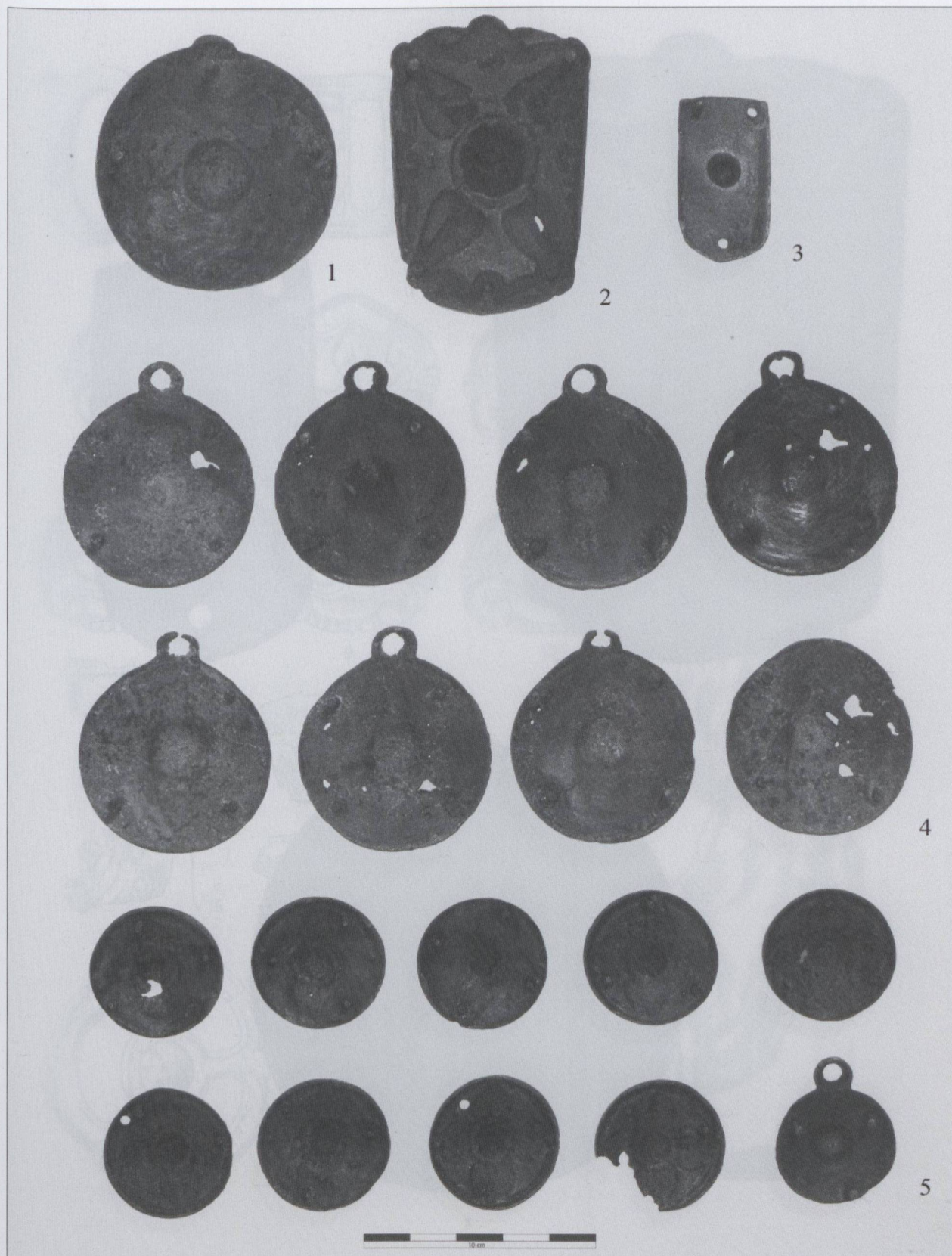
4. tábla 1: bronz szíjelosztó karika; 2–3: ezüst lószerszámdíszek; 4: a tiszajenői oroszlános csat; 5: aranyozott ezüst övveretek a szolnoki vár területéről (szórvány)

5. tábla 1-5: Kétpói rozettás lószerzők (előlnézet)

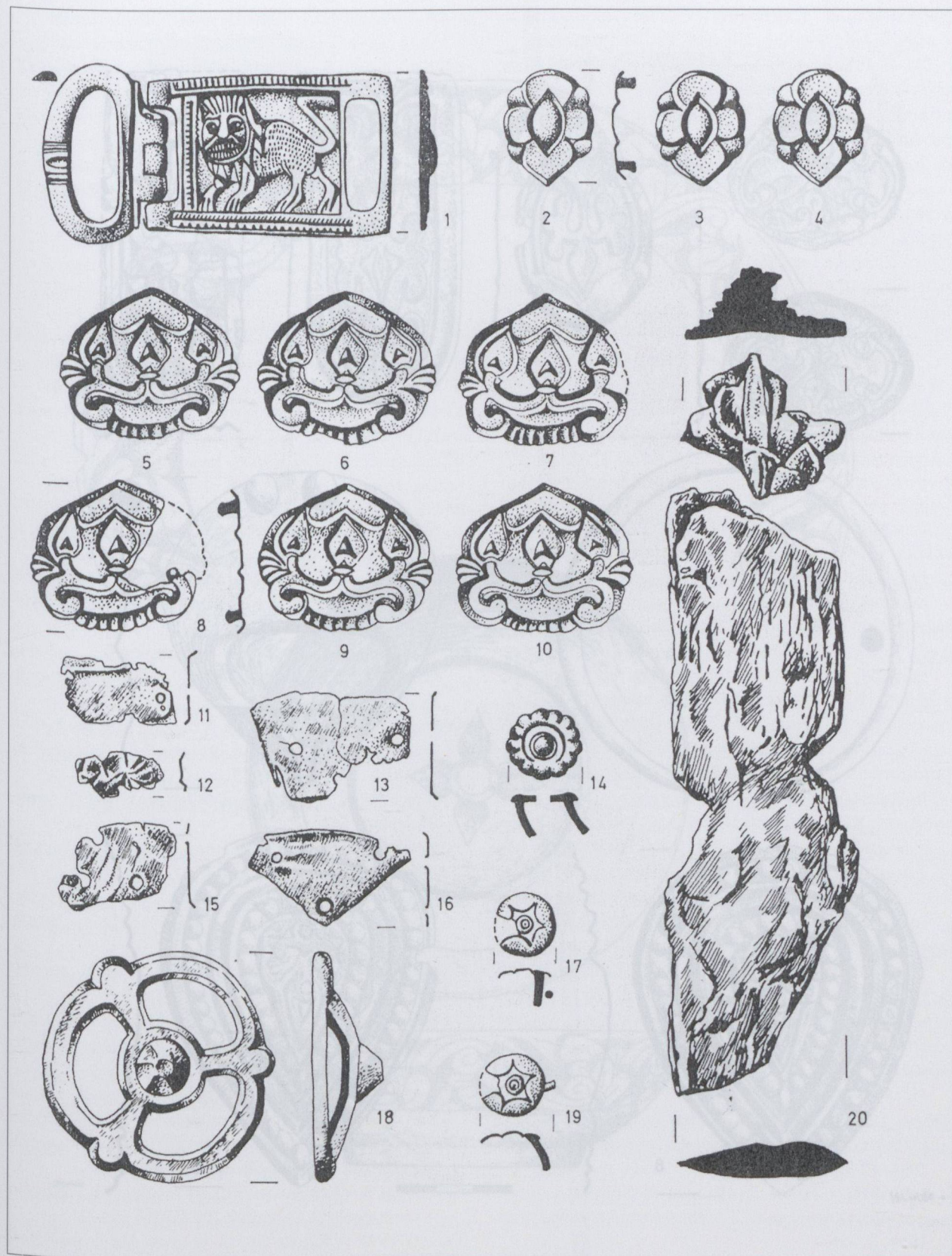

6. tábla 1-5: Kétpói rozettás lószerszámveretek (hátnézeti)

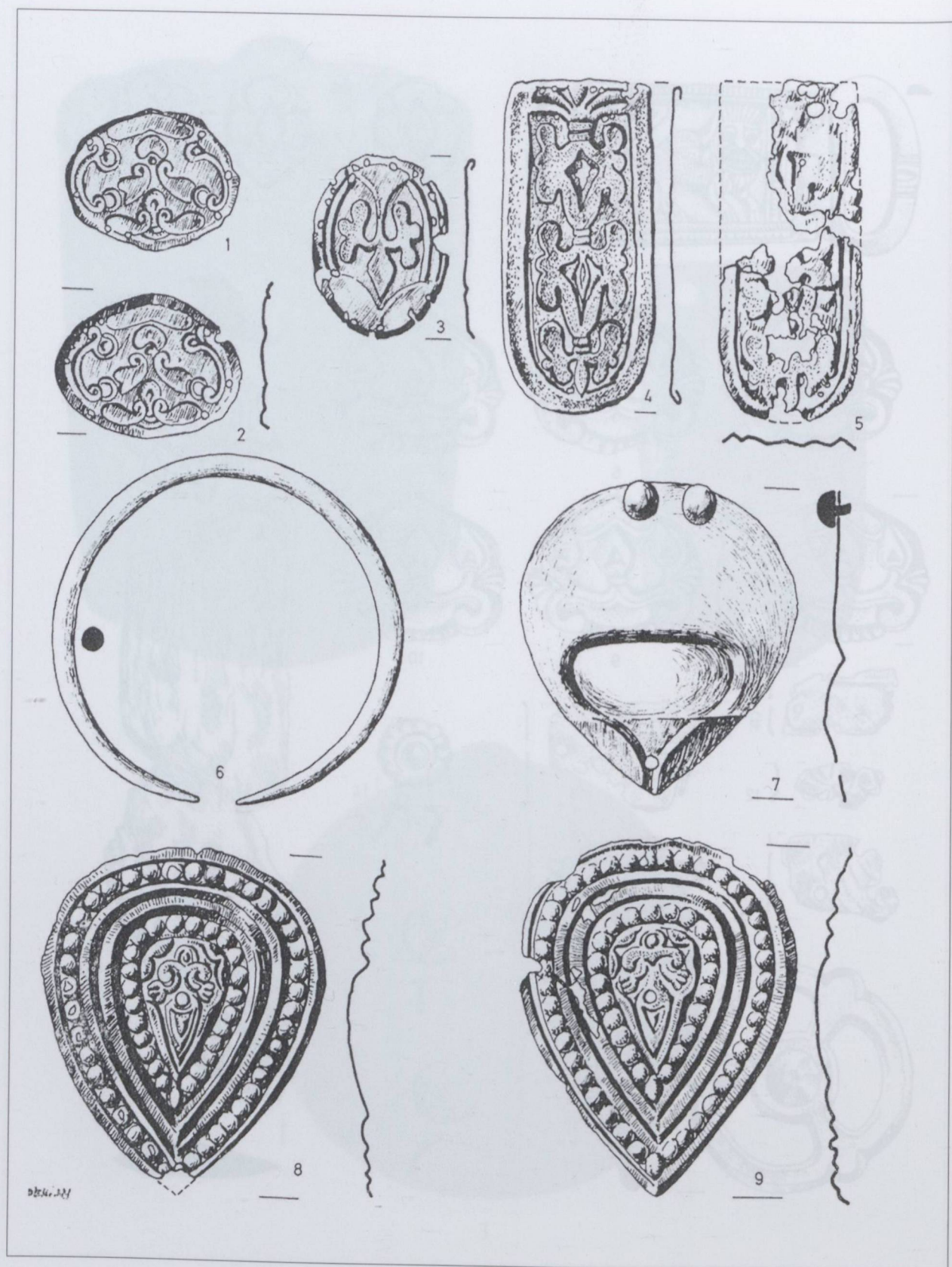
7. tábla 1-3. A kétpói rozettás lószerszám főbb darabjai

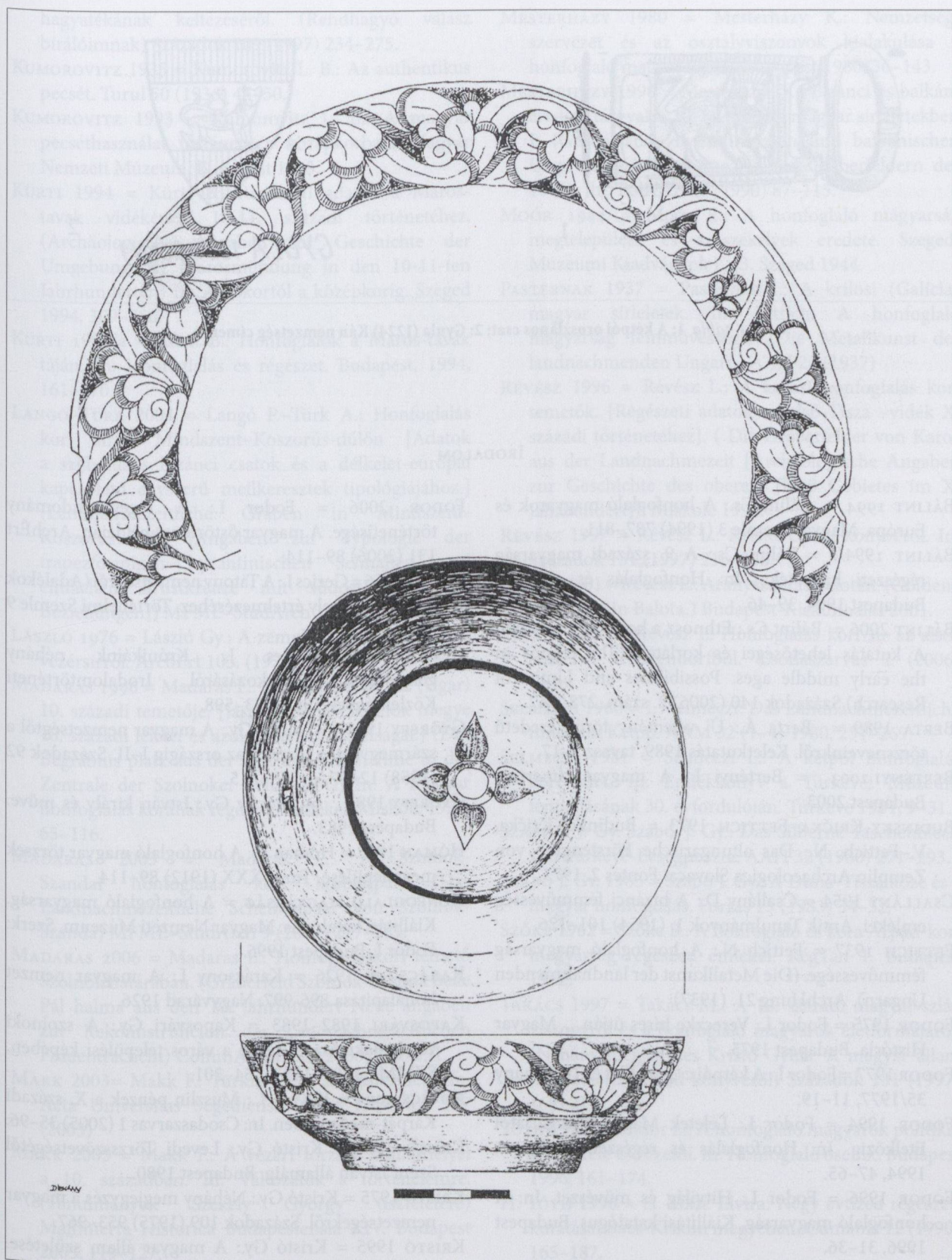
8. tábla 1–20. A kétpói lelet tárgyai (Selmeczi László 1980-as közlése nyomán)

9. tábla 1-9. A kétpói lelet tárgyai (Selmeczi László 1980-as közlése nyomán)

10. tábla A kétpói csésze rajza (Selmeczi László 1980-as közlése nyomán)

1

GYULA 1224 (KÁN)

2

11. tábla 1: A kétpói oroszlános csat; 2: Gyula (1224) Kán nemzetség címere

IRODALOM

- BÁLINT 1994 = Bálint Cs.: A honfoglaló magyarok és Európa. Magyar Szemle 3 (1994) 787–811.
- BÁLINT 1994/a = Bálint Cs.: A 9. századi magyarság régészeti hagyatéka. In: Honfoglalás és régészet. Budapest 1994, 39–46.
- BÁLINT 2006 = Bálint Cs.: Ethnosz a korai középkorban A kutatás lehetőségei és korlátai. (The ethnos in the early middle ages. Possibilities and Limits of Research) Századok 140 (2006) 2. szám. 278–347.
- BERTA 1989 = Berta Á.: Új vélemény török eredetű törzsneveinkről. Keletkutatás 1989. tavasz 3–17.
- BÉRTÉNYI 2003 = Bertényi I.: A magyar címertan. Budapest 2003.
- BUDINSKY-KRIČKA-FETTICH 1973 = Budinský-Krička, V.-Fettich, N.: Das altungarische Fürstengrab von Zemplin Archaeologica Slovaca. Fontes 2. 1973.
- CSALLÁNY 1954 = Csallány D.: A bizánci fémművesség emlékei. Antik Tanulmányok 1. (1954) 101–126.
- FETTICH 1937 = Fettich N.: A honfoglaló magyarság fémművészete. (Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn). ArchHung 21. (1937)
- FODOR 1975 = Fodor I.: Vereczke híres útján... Magyar História. Budapest 1975.
- FODOR 1977 = Fodor I.: A kétpói csésze. Élet és Tudomány 35/1977, 11–19.
- FODOR 1994 = Fodor I.: Leletek Magna Hungáriától Etelközig. In: Honfoglalás és régészet. Budapest, 1994, 47–65.
- FODOR 1996 = Fodor I.: Hitvilág és művészet. In: A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Budapest 1996, 31–36.
- FODOR 2005 = Fodor I.: Az ősi magyar vallásról. In: Csodaszarvas I. (2005) 11–34.
- FODOR 2006 = Fodor I.: A régészettudomány történetisége. A magyar őstörténet példáján. ArchÉrt 131 (2006) 89–114.
- GERICS 1966 = Gerics J.: A Tátöny nemzetségről (Adalékok egy krónikahely értelmezéséhez. Történelmi Szemle 9 (1966) 3–24.
- GERICS 1967 = Gerics J.: Krónikáink néhány genealógiai vonatkozásáról. Irodalomtörténeti Közlemények 1967, 583–598.
- GYÖRFFY 1958 = Györffy Gy.: A magyar nemzetségtől a szármegyéig, a törzstől az orszáig I–II. Századok 92 (1958) 12–87. és 565–615.
- GYÖRFFY 1983 = Györffy Gy.: István király és műve. Budapest 1983.
- HÓMAN 1912 = Hóman B.: A honfoglaló magyar törzsek megtelepülése. Turul XXX (1912) 89–114.
- HONFOGLALÓ MAGYARSÁG = A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Magyar Nemzeti Múzeum. Szerk: Fodor I. Budapest 1996.
- KARÁCSONY 1926 = Karácsony J.: A magyar nemzet honalapítása 896–997. Nagyvárad 1926.
- KAPOSVÁRI 1982–1983 = Kaposvári Gy.: A szolnoki vár kialakulása és helye a város települési képében. SZMME 1982–1983, 164–201.
- KOVÁCS 2005 = Kovács L.: Muszlin pénzek a X. századi Kárpát-medencében. In: Csodaszarvas I (2005) 35–96.
- KRISTÓ 1980 = Kristó Gy.: Levedi Törzsszövetségétől Szent István államáig. Budapest 1980.
- KRISTÓ 1975 = Kristó Gy.: Néhány megjegyzés a magyar nemzetségekről. Századok 109 (1975) 953–967.
- KRISTÓ 1995 = Kristó Gy.: A magyar állam születése. Szeged 1995.
- KRISTÓ 1997 = Kristó Gy.: A honfoglalók régészeti

- hagyatékának keltezéséről. (Rendhagyó válasz bírálóimnak) Századok 109 (1997) 234–275.
- KUMOROVITZ 1935 = Kumorovitz L. B.: Az autentikus pecsét. Turul 50 (1936) 45–50.
- KUMOROVITZ 1993 = Kumorovitz L. B.: A magyar pecséthasználat története a középkorban. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 1993.
- KÜRTI 1994 = Kürti B.: Régészeti adatok a Maros-tavak vidékének 10-11. századi történetéhez. (Archäologische Angaben zur Geschichte der Umgebung der Marosmündung in den 10-11-ten Jahrhunderten) In: A kőkortól a középkorig. Szeged 1994, 369–386.
- KÜRTI 1994/a = Kürti B.: Honfoglalók a Maros-tavak táján. In: Honfoglalás és régészet. Budapest, 1994, 161–170.
- LANGÓ-TÜRK 2004 = Langó P.-Türk A.: Honfoglalás kori sírok Mindszent-Koszorús-dűlőn [Adatok a szíjbefűzős bizánci csatok és a délkelet-európai kapcsolatú egyszerű mellkeresztek tipológiájához.] (Landnahmezeitliche Gräben in Mindszent-Koszorús-dűlő. [Angaben zur Typologie der trapezförmigen byzantinischen Schnallen und einfachen Brustkreuze mit südosteuropäischen Beziehungen]) MFMÉ-StudArch 10. (2004) 365–457
- LÁSZLÓ 1976 = László Gy.: A zempléni honfoglalás kori vezérsírról. ArchÉrt 103. (1976) 79–85.
- MADARAS 1996 = Madaras L.: Szolnok Lenin Tsz (Ugar) 10. századi temetője. [Jász-Nagykun-Szolnok megye 10. századi leletei és azok történeti tanulságai.] (Der Begräbnis platz aus der Zeit der Landnahme in der Zentrale der Szolnoker Lenin LPG) In: A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei. Miskolc 1996, 65–116.
- MADARAS 2003 = Madaras L.: A Szolnok-Szandai honfoglalás kori korongpár. (Das Landnahmezeitliche Scheibenpaar von Szolnok-Szanda) MFMÉ-StudArch 9 (2003) 277–282.
- MADARAS 2006 = Madaras L.: Honfoglaláskori temető Szolnok határában. (Gräberfeld Szolnok-Szanda Beke Pál halma aus den 10. Jahrhundert Neue angaben zur Rekonstruktion der Landnahmezeitlichen Frauentracht) CommArchHung 2006, 213–251.
- MAKK 2003 = Makk F.: Turkia egész szállásterülete. In: Acta Universitas Segediensis. Acta Historica 117 (2003)
- MAKK 2005 = Makk F.: A vezéri törzsek szálláshelyei a 10. században. In: Változatok a történelemre. (Tanulmányok Székely György tiszteletére) Mammerta Historica Budapestensia XIV. Budapest 2005, 119–127.
- MESTERHÁZY 1980 = Mesterházy K.: Nemzeti szervezeti és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál. Budapest 1980, 36–143.
- MESTERHÁZY 1990 = Mesterházy K.: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10-11. századi magyar sírleletekben I. (Gegenstände byzantinischen und balkanischen Ursprunges in den ungarischen Gräberfeldern des 10-11. Jh.) FolArch 41 (1990) 87–115.
- MOÓR 1944 = Moór E.: A honfoglaló magyarság megtelepülése és a székelyek eredete. Szegedi Múzeumi Kiadványok I. 13. Szeged 1944.
- PASTERNAK 1937 = Pasternak I.: A krilosi (Galícia) magyar sírleletek. In: Fettich: A honfoglaló magyarság fémművészete. (Die Metallkunst der landnachmenden Ungarn) AAH 21 (1937)
- RÉVÉSZ 1996 = Révész L.: A karosi honfoglalás kori temetők. [Régészeti adatok a Felső-Tisza -vidék X. századi történetéhez.] (Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit [Archäologische Angaben zur Geschichte des oberen Theiß Gebietes im X. Jahrhundert]). Miskolc 1996.
- RÉVÉSZ 1997 = Révész L.: Kristó Gyula könyvéről. In: Századok 131 (1997) 215–233.
- RÉVÉSZ 2001 = Révész L.: Aranyasztás Balotán. (Goldene Ackerfeld in Balota.) Budapest-Kiskunhalas 2001.
- RÉVÉSZ 2006 = Révész L.: Honfoglalás kori sír az alsó-ausztriai Gnadendorf-ból. Csodaszarvas 2 (2006) 1–40.
- SELMECZI 1980 = L. Selmeczi: Das Landnahmezeitliche Fund von Kétpó. AAM 32 (1–4) 1980, 251–269.
- SELMECZI 1981 = Selmeczi L.: A kétpói honfoglalás kori lelet. In: Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának 30. évfordulóján. Túrkeve 1981, 9–31.
- SZABÓ = J. Gy. Szabó, J. Gy.: Das Silberne Taschenblech von Túrkeve-Ecsegpusztá. AAH 32 (1980) 271–293.
- SZABÓ J. Gy. 1983 = Szabó J. Gy.: A Duna-Tisza köze és a magyar honfoglalás. Forrás 15 (1983) 34–52.
- SZŐKE 1962 = Szőke B.: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. RégTan 1. Budapest 1962.
- TAKÁCS 1997 = Takács M.: A 10. századi magyar-szláv viszonyról és a honfoglaló magyarok életformájáról. (Néhány megjegyzés Kristó Gyula: A magyar állam megszületése című könyvéről) Századok 131 (1997) 168–215.
- TÓTH 1996 = Sándor L.: A honfoglaló magyarok politikai szervezete és vezetői. In: Honfoglaló őseink. Budapest 1996, 161–174.
- H. TÓTH 1990 = H. Tóth. Elvira: Négy évtized régészeti kutatásai Bács-Kiskun megyében. Cumánia 12 (1990) 165–187.

AN UNWORTHILY FORGOTTEN CHIEFTAIN GRAVE
ARCHAEOLOGICAL DATA TO THE BURIAL OF ONE OF OUR CONQUERING TRIBES
AND ITS CHIEFTAIN

Since the political transformation there is a theoretical and methodological problem, where is the border of science ends, what are the historical questions in which the archaeology is not able it draw inference because of his source materials. There are many different answers to this question. In our paper we wish to present an archaeological substance which may answer the most complicated historical questions.

Our analysis starts with the Kétpó diagnosis, and we are struggling in this chapter to justify, that this unworthily forgotten object had is one of the richest from 10th century. The golden belt set, the silver with cup, the gilded cast belt set and the lion buckle with a sabre, the full rider with equipment included the silver stable gear ornaments in it.

Grave with similar richness can be found in Carpathian Basin, and this is the grave of Zemplén. According to our view these two graves are in one archaeological horizon, and we have to look for the principal dignities, the chieftains in them. We may reveal even about the Kétpó grave, that it can be bound with a big probability to the

first generation of the Hungarian conquerors, since the accurate analogy of his belt set is known for areas beyond Kárpátok (Krilos), his cup is carrying on the eastern traditions, his lion buckle is a Byzantine merchandise, which his proprietor obtained then presumably, when there were direct Byzantine-Hungarian contacts yet.

A tribe had to belong to a leader like this.

If examine middle Tisza on country, we find those diagnoses and localities then, that draw an area the archaeological substance of which alters typology wise from the horizon of Észak-Kelet Magyarország and Dél-Alföld troves from the similar age. We mention Szolnok-Strázsaalom, Túrkeve, Kiskunfélegyháza-Radnóti Street, Tarnaörs, Izsák-Balázspuszt, Homokmégyhalom. But we could continue the row even with additional localities. (Currently at least some dozens of similar localities known from this country)

The separation of the typology group is important because by this we may render that the archaeology applying the own inner methods is able the separation of historical, social categories.